

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каргалова М., Егорова Е. Социальное измерение европейской интеграции / М. В. Каргалова, Е. Н. Егорова. – М.: Изд-во “Аксиом”, 2010. – 288 с.
2. Ярова Л. Соціальна політика України у контексті Європейської інтеграції: монографія / Л. В. Ярова. – Одеса : Фенікс, 2011. – 320 с.
3. Diversity and Commonality in European Social Policies: The Forging of a European Social Model / Edited by Stanisława Golinowska, Peter Hengstenberg, Maciej Żukowski, Warsaw: Friedrich-Ebert-Stiftung and Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009 – 427 s. – Режим доступу до інформації : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/06223.pdf>

Віталій Литвин

**ІНСТИТУЦІЙНА СПЕЦИФІЧНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТ-ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СИСТЕМ ПРАВЛІННЯ З
НОМІНАЛЬНИМИ ПРЕЗИДЕНТАМИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД**

Напівпрезиденталізм – система правління і конституційна модель, якій властива посада всенародно і безпосередньо (прямо) обраного на фіксований термін президента (зазвичай як глави держави, однак інколи як глави держави та глави виконавчої влади), а також прем'єр-міністра й урядового кабінету, які обов'язково колективно відповідальні перед парламентом [5; 7]. Це визначення зовсім не вбачає врахування сили президента, прем'єр-міністра і парламенту, але, застосовуючи класифікацію напівпрезидентських систем М. Шугарта і Дж. Кері на *президентсько-парламентські* й *прем'єр-президентські* (парламентсько-президентські), цілком очевидно, і про це зазвичай свідчить інституційна практика, що сильніші президенти та слабші прем'єр-міністри традиційно характерні для президентсько-парламентських напівпрезидентських систем, а слабші президенти і сильніші прем'єр-міністри чи баланс їхніх повноважень – для прем'єр-президентських напівпрезидентських систем [15].

Понад те, саме в зрізі президентсько-парламентського напівпрезиденталізму таку особливість уже традиційно розуміють як міжінституційну норму, адже сильні чи дуже сильні президенти та слабкі чи дуже слабкі прем'єр-міністри притаманні практично всім системам окресленого конституційного типу, зокрема (станом на грудень 2015 р.) Азербайджану, Білорусі, Буркіна-Фасо, Габону, Камеруну, Мавританії, Мадагаскару, Мозамбіку, Намібії, Перу, Росії, Руанді, Сенегалу, Сирії, Тайваню, Танзанії, Того, Шрі-Ланці. Окреслений перелік країн становлять здебільшого авторитарні або гібридні політичні режими. Однак перелік не цілком вичерпний, бо принаймні дві президентсько-парламентські напівпрезидентські системи у світі не є

недемократичними (авторитарними чи гібридними) режимами, і це значною мірою зумовлено тим, що вони детерміновані інститутами слабких чи дуже слабких президентів та сильних чи дуже сильних прем'єр-міністрів. Ідеться про такі європейські країни, як *Австрія* та *Ісландія*, які за всіма конституційними параметрами справді є президентсько-парламентськими, оскільки і президент, і парламент мають право достроково припиняти повноваження урядового кабінету, що не властиво прем'єр-президентським (або парламентським) системам правління, в яких урядові кабінети колективно відповідальні лише перед парламентами.

З огляду на це зрозуміло, що Австрія та Ісландія є винятковими кейсами президентсько-парламентських напівпрезидентських систем правління, але не зовсім очевидно, що в них спричинило застосування логіки президент-парламентаризму в поєднанні з інститутом слабого чи дуже слабого (номінального) глави держави, а також чим керувалися “батьки” австрійської та ісландської конституцій в ухваленні (формальний вимір) та використанні (практичний вимір) задекларованих у їхніх основних законах міжінституційних норм.

Аналітичну ситуацію ускладнює порівняння формальних і фактичних повноважень глав держав в Австрії й Ісландії. Річ у тім, що в них всенародно обрані президенти значно слабші, ніж у деяких парламентських системах правління, у яких президентів усенародно не обирають, а делегують їм повноваження в парламенті (до прикладу, Угорщина чи Латвія). Це змушує, приміром, Дж. Сарторі констатувати, що Австрія та Ісландія – не напівпрезидентські, а парламентські системи правління, адже їхні президенти є сильними тільки “на папері” [12, с. 126]. Аналогічного висновку доходять А. Степан і С. Скач [17, с. 6], які кажуть про слабкість глав держав Австрії та Ісландії. Майже ідентичного умовиводу в ранніх дослідженнях дотримувалися М. Дюверже, який окреслював Австрію та Ісландію як системи, “близькі до традиційного парламентаризму” [3, с. 279], і А. Лейпхарт, який вважав означені країни “парламентськими системами із всенародно виборними президентами” [8]. Однак насправді системи правління цих країн тяжіють до парламентаризму лише фактично, оскільки формально їхні конституційні моделі, безумовно, – президентсько-парламентські напівпрезидентські [14]. Відповідно, науковці часто зазначають, що Австрія та Ісландія – класичні приклади “квазіпарламентських систем” із президентсько-парламентськими напівпрезидентськими конституціями.

Свідчення цього – деякі конституційні положення, які регламентують статус президентів, а також практика міжінституційних відносин в Австрії та Ісландії. До прикладу, відомо, що інститут всенародно виборного президента в Австрії запровадили 1929 р. Відтоді й до сьогодні (крім періоду Другої світової війни) його незмінно трактують як номінального, адже формальні повноваження глави держави суттєво обмежені його “реальною” можливістю діяти [10, с. 23–24]. Навіть попри те, що президент (через вплив міжвоєнних антидемократичних сентиментів) має

унілатеральне право призначати уряд і відправляти його у відставку, розпускати парламент, на практиці такими повноваженнями (крім призначення прем'єр-міністра і формування кабінету) він (за винятком одного історичного випадку) не користується. Понад те, право президента призначати прем'єр-міністра (чи призначальні повноваження президента загалом) насправді “кероване зовні” більшістю в парламенті. Передусім це виявляється в тому, що внаслідок “нейтралізації” дискреційних повноважень президента призначати та усувати від влади урядовий кабінет особливості партійної динаміки в Австрії вилучають главу держави зі схеми міжінституційних відносин з приводу вотумів довіри/інвеститури та недовіри. Тому очевидно, що на практиці всі процеси, пов'язані з формуванням, відповідальністю і можливим достроковим припиненням повноважень урядового кабінету в Австрії обертаються навколо ієрархізованих взаємовідносин між парламентом/легіслатурою і безпосередньо урядом/прем'єр-міністром [11, с. 221]. Аналогічна ситуація та майже ідентичні формальні й фактичні повноваження президента властиві й Ісландії, у якій після здобуття незалежності від Данії 1944 р. фігуру президента інкорпорували до чинної з початку ХХ ст. парламентської системи правління. Однак наголос зробили на символічному, хоч і всенародно виборному главі держави, і в цьому ключову роль відіграла саме конституційна практика монархічної Данії, в якій паралельно в часі імплементували інститут загального виборчого права, що максимально ослабив главу держави [1].

Про фактичну слабкість президентів в Австрії та Ісландії свідчить і той факт, що вони традиційно не є лідерами своїх політичних партій, поступаючись місцем прем'єр-міністрам. Відповідно, глави держав у цих європейських країнах не є лідерами націй, і легітимність їхньої влади за значущістю поступається легітимності влади прем'єр-міністрів. Це безпосередня підстава трактувати президентів Австрії та Ісландії як “правителів-замісників” чи “додаткових правителів”. Такий статус глав держав – наслідок того, що основні релевантні партії досягають консенсусу з приводу “нейтралізації” президентських повноважень, зокрема “анулюючи” їхні потенційні впливи, делеговані інститутом всенародних виборів. Як наслідок – позбавлення глав держав усіх чи майже всіх реальних повноважень [13], інкорпороване в процесі своєрідної “конституційної мутації” [9].

Таке співвідношення досить значних формальних і надзвичайно малоістотних фактичних повноважень президентів Австрії та Ісландії свідчить, що інститути глав держав у цих легально-конституційних президентсько-парламентських напівпрезидентських системах правління замислювали як інструменти “нейтрального захисту” цілісності й стабільності республік й “арбітражу” властивих їм міжінституційних відносин, і саме так їх потрібно розглядати. Вони особливо релевантні для періодів політичних криз, коли можливе порушення консенсусу міжпартійної конкуренції. Натомість у періоди політичної стабільності та стійкості

партійних систем конституційний напівпрезиденталізм у них перманентно спрацьовує “подібно” до парламентаризму [2, с. 167; 9] (хоч і не “ідеально”/“чистої” форми [16, с. 299–300]). Але це не означає, що якщо політичні системи працюють у “парламентській манері” (як парламентаризм), то їхні системи правління обов’язково й безумовно є парламентськими [4; 6, с. 9–12]. Вони, як в Австрії та Ісландії і як зазначають М. Дюверже [1] та Р. Мартінез [9], можуть бути і напівпрезидентськими, хоча також не в “ідеальній”/“чистій” формі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Avril P. Les Régimes semi-présidentiels / Paul Avril, Maurice Duverger. – Presses universitaires de France, 1986. – 367 p.
2. Duverger M. A New Political System Model : Semi-Presidential Government / Maurice Duverger // European Journal of Political Research. – 1980. – Vol. 8. – No. 2. – P. 165–187.
3. Duverger M. Institutions politiques et droit constitutionnel / Maurice Duverger. – Paris : PUF, 1970. – 872 p.
4. Elgie R. Semi-presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations / Robert Elgie // Political Studies Review. – 2004. – Vol. 2. – No. 3. – P. 314–330.
5. Elgie R. The classification of democratic regime types : conceptual ambiguity and contestable assumptions / Robert Elgie // European Journal of Political Research. – 1998. – Vol. 33. – P. 219–238.
6. Elgie R. The politics of semi-presidentialism / Robert Elgie // Elgie R. Semi-presidentialism in Europe / Robert Elgie. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 1–21.
7. Elgie R. What is Semi-presidentialism and Where is it Found / Robert Elgie // Semi-presidentialism Outside Europe : A Comparative Study / Robert Elgie, Sophia Moestrup. – London: Routledge, 2007. – P. 1–13.
8. Lijphart A. Presidentialism and Majoritarian Democracy : Theoretical observations / Arend Lijphart // Linz J. The Failure of presidential democracy : Comparative perspectives : Vol I / Juan Linz, Arturo Valenzuela Baltimore. – The Johns Hopkins University Press, 1994. – P. 91–105.
9. Martinez R. Semi-presidentialism : a comparative study / Rafael Martinez. – ECPR Joint Sessions. – Mannheim, 26–31 March 1999. – 56 p.
10. Müller W. Austria : Imperfect Parliamentarism but Fully-Fledged Party Democracy / Wolfgang C. Müller // Strøm K. Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies / Kaare Strøm, Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman. – Oxford : Oxford University Press., 2003.
11. Müller W. Austria / Wolfgang C. Müller // Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe / Robert Elgie. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 320 p.

12. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering : An Inquiry Into Structures, Incentives, and Outcomes / Giovanni Sartori. – New York : New York University Press, 1997. – 217 p.
13. Sartori G. Neither Presidentialism nor Parliamentarism / Giovanni Sartori // Linz J. The Failure of presidential democracy : Comparative perspectives : Vol I / Juan Linz, Arturo Valenzuela Baltimore. – The Johns Hopkins University Press, 1994. – P. 106–118.
14. Shugart M. Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics / Matthew Soberg Shugart, John Carey. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 316 p.
15. Siaroff A. Comparative presidencies : the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction / Alan Siaroff // European Journal of Political Research. – 2003. – Vol. 42. – No. 3. – P. 287–312.
16. Stepan A. Constitutional frameworks and democratic consolidation : Parliamentarism versus presidentialism / Alfred Stepan, Cindy Skach // World Politics. – 1993. – Vol. 46. – No. 1. – P. 1–22.
17. Shen Y. Evolution of Semi-Presidentialism : Toward a Quasi-Parliamentary or a Quasi-Presidential System? / Yu-chung Shen // Paper presented at IPSA–ECPR Joint Conference, “Whatever Happened to North – South?”, Sao Paulo : International Political Science Association (IPSA), 16–19 February 2011. – 23 p.

Ігор Осадчук

СТАБІЛЬНІСТЬ УРЯДОВИХ КАБІНЕТІВ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Урядова стабільність у широкому значенні – це спроможність уряду виконувати службові обов’язки; у вузькому – стійкий стан функціонування уряду, його здатність до тривалого існування, збереження визначальних внутрішніх і зовнішніх параметрів [1, с. 38–39]. У західній політичній науці інструментом вимірювання стабільності урядів є “*індекс урядової стабільності*” (ІУС) – відсотковий показник, що відображає, яку частину максимально можливого часу – терміну каденції парламенту/президента згідно з конституцією – працював уряд [2, с. 304].

У контексті дослідження урядових кабінетів у країнах Центральної Азії доцільно проаналізувати стабільність урядових кабінетів у цих країнах. Як впливає з табл. 1, найбільш стабільні кабінети – в Туркменістані, найменш стабільні – в Киргизстані й Казахстані. Проміжні позиції посідають Таджикистан і Узбекистан.